

Jenni Kuuliala, *Disability and Religious Practices in Late Medieval Prussia: Infirmary and Miraculous in the Canonization Process of St. Dorothea of Monthau (1404–1406)*, w: *Lived Religion and Long Reformation in Northern Europe c. 1300–1700*, ed. S. Katajala-Peltomaa and R.M. Toivo, *Studies in Medieval and Reformation Traditions* vol. 206, Brill, Leiden – Boston 2017, s. 46–74.

Recenzowany artykuł stanowi część zbioru opracowań naukowych wydanych w formie książkowej w renomowanej serii wydawniczej *Studies in Medieval and Reformation Traditions* jako monografia *Lived Religion and Long Reformation in Northern Europe c. 1300–1700*. Spośród dziesięciu artykułów większość związana jest z projektem Akademii Fińskiej kierowanym przez prof. Christiana Krötzla pt. „Transition and Continuity. Society, everyday Life and Religion in Northern Europe, 1450–1600”. W praktyce jednak zakres czasowy prezentowanych opracowań jest szerszy. Zostały one zawarte w trzech sekcjach, z których pierwsza dedykowana jest praktykowaniu religii w codziennym życiu, druga – znaczeniu ekonomii w życiu religijnym, natomiast trzecia dotyczy relacji religii do polityki oraz kwestionowanych stanowisk religijnych. Funkcję wstępu pełni opracowanie *Religion as Experience*, którego autorkami są Sari Katajala-Peltomaa i Raisa Maria Toivo, redaktorki książki. W sekcji pierwszej znalazły się następujące opracowania: Sari Katajala-Peltomaa, *Devotional Strategies in Everyday Life: Laity's Interaction with Saints in the North in Fourteenth and Fifteenth Centuries*; Jenni Kuuliala, *Disability and Religious Practices in Late Medieval Prussia: Infirmary and Miraculous in the Canonization Process of St. Dorothea of Monthau (1404–1406)*; Raisa Maria Toivo, *Protestantism, Modernity and the Power of Penetration: Saints and Sacrifice in 17th Century Lutheran Finland*; Päivi Räisänen-Schröder, *Appeal and Survival of Anabaptism in Early Modern Germany*. W sekcji drugiej znalazły się następujące artykuły: Jussi Hanska, *Poverty and Preaching between the Middle Ages and Early Modern Period. The Case of Ericus Erici, Bishop of Turku*; Maija Ojala, *Urban Funeral Practices in the Baltic Sea Region*; Marko Lamberg, *Religiosity and Readiness for the Reformation among Late Medieval Burghers in Stockholm, c. 1420–1570*. W ostatniej, trzeciej sekcji znalazły się trzy opracowania: Jason Lavery, *Mikael Agricola: Father of the Finnish Language. Builder of the Swedish State*; Mila Ijäs, *Reformation at the Election Field, Religious Politics in Polish-Lithuanian Royal Elections, 1573–1576*; Kaarlo Arfmann, *Resistance to the Reformation in 16th-Century Finland*.

Interesujące nas opracowanie *Disability and Religious Practices in Late Medieval Prussia: Infirmary and the Miraculous in the Canonization Process of St. Dorothea of Monthau (1404–1406)* autorstwa Jenni Kuuliala wchodzi w skład sekcji opracowań dedykowanych znaczeniu religii w życiu codziennym (*Section I – Lived Religion in Daily Life*). Autorka jest pracownikiem naukowym *Academy of Finland* i prowadzi badania na Uniwersytecie w Tampere w cyklu post-doktorskim. J. Kuuliala specjalizuje się w badaniach nad kwestią chorób i uzdrowień w kontekście średniowiecznych procesów kanonizacyjnych oraz ich znaczeniem ówczesnym

kontekście społecznym. O jej kompetencji świadczą choćby monografia: *Childhood Disability and Social Integration in the Middle Ages. Constructions of Impairments in Thirteenth- and Fourteenth-Century Canonization Processes*, Studies in the History of Daily Life, 800–1600 vol. 4, Turnhout: Brepols, 2016, współautorstwo *Infirmity in Antiquity and the Middle Ages. Social and Cultural Approaches to Health, Weakness and Care*, ed. K. Mustakallio, Ch. Krözl, J. Kuuliala, Surrey – Burlington: Ashgate 2015 oraz artykuły naukowe (zob. <http://uta-fi.academia.edu/JenniKuuliala>, dostęp. 1.08.2018).

Tytuł opracowania *Kalectwo i praktyki religijne w późnośredniowiecznych Prusach: Choroba i cuda w procesie kanonizacyjnym św. Doroty z Mątyw (1404–1406)* zdaje się podkreślać znaczenie akt kanonizacyjnych Doroty z Mątyw dla właściwego rozumienia kontekstu religijno-społecznego problemu kalectwa w średniowiecznych Prusach. Opracowanie posiada wprowadzenie, cztery części zasadnicze oraz konkluzję.

Wprowadzenie jest relatywnie obszerne (2.1., s. 46–52). Autorka stara się przedstawić uwarunkowania właściwego rozumienia kwestii choroby i kalectwa w kontekście kulturowo-społecznym średniowiecza. Wskazuje na ograniczony charakter badań nad samym znaczeniem choroby w życiu religijnym w innym kontekście niż filozoficzny czy teologiczny. Kuuliala wskazuje, że w średniowieczu problem choroby znajdował się pod kontrolą Kościoła i był wkomponowany w całościową wizję życia religijnego. Podobną rolę odgrywały cuda, które odgrywały ważną rolę w całej społeczności, stawały się przedmiotem rozmów, kazań, pojawiały się w ówczesnej literaturze. Fama słynnych cudów czynionych przez świętych była fundamentem powstawania szczególnych miejsc kultu, promowanych przez zgromadzenia zakonne. Autorka charakteryzuje swój artykuł jako związany z północnymi Prusami i bazujący na aktach procesu Doroty z Mątyw z lat 1404–1406 (*Die Akten des Kanonisationsprozess Dorotheas von Montau*, eds. R. Stachnik, A. Triller, H. Westphal, Wien – Köln, Böhlau Verlag, 1978). Analiza tego źródła ma posłużyć badaczce na podjęcie dyskusji na temat zależności żywej religii i choroby w konkretnym kontekście geograficznym i wpływu świętości Doroty na ówczesną wspólnotę.

Kolejny punkt nosi tytuł *Dorothea's Miracles and the Political Body* (Cuda Doroty i organizm polityczny; 2.2., s. 53–57). Kuuliala wskazuje na fundamentalne znaczenie uzdrowienia fizycznego jako potwierdzenia cudu w kontekście teologicznym. Akta kanonizacyjne Doroty z Mątyw posiadają typową formę średniowieczną, podobną do procesu św. Brygidy Szwedzkiej. *Articuli interrogatorii* tworzą pewien stały schemat, wezwano 257 świadków, z których 232 zaświadczyło o cudach. Większość beneficjentów stanowiły kobiety. Nie wszystkie cuda miały charakter uzdrowień. Wiele z nich miało charakter cudownego ocalenia w momencie zagrożenia życia, uzdrowienia zwierząt lub przemiany moralnej. Autorka podkreśla, że cuda dotyczyły głównie mieszczan, natomiast wśród świadków brakuje szlachetnie urodzonych. Zastanawia się także nad znaczeniem socjo-politycznym procesu kanonizacyjnego Doroty.

Kuuliala podkreśla, że proces jest zupełnie unikalny w lokalnym kontekście geograficznym, ponieważ w latach 1250–1400 nie było żadnych procesów kanonizacyjnych w krajach niemieckojęzycznych. Samo rozpoczęcie procesu autorka wiąże z sytuacją polityczną Zakonu Krzyżackiego konfrontowanego z rosnącym zna-

czeniu ruchu husyckiego, unią polityczną Litwy i Królestwa Polskiego oraz Rusią i krajami prawosławnymi (s. 56: „the saints of the Order had to counteract thearts and challanges”). Inny kontekst stanowi oddziaływanie świętości Doroty na regiony pogańskie potwierdzone przez Jana z Kwidzyna, Mikołaja z Pszczółek oraz Jana Rymana. Jan Ryman potwierdzał asystencję Doroty w bitwach z Litwinami i Żmudzinami (s. 57). Istotne znaczenie miała też potwierdzana przez licznych świadków pielgrzymka do grobu Doroty odbyta przez Annę, nawróconą żonę Witolda, Wielkiego Księcia Litwy ok. roku 1400.

Punkt trzeci nosi tytuł *Looking for a Cure* (Szukając lekarstwa, 2.3., s. 57–60). Również w średniowieczu istniały różne sposoby leczenia. Niektóre choroby uważano za nieodwracalne. W tym przypadku rolę szczególną odgrywał kult świętych oraz kontekst kościelny. W przypadku uzdrowień pisanych w aktach kanonizacyjnych Doroty opisy chorób posiadają charakter narratywny. Niekiedy stan już chorej pogarsza się, by za przyczyną świętej osiągnąć pełne zdrowie. Ważną rolę pełni możliwość powrotu do normalnego życia, do pracy i udziału w relacjach społecznych. Uzdrawiony jest często szanowanym członkiem społeczności, podziwiającym pobożność i wrażliwość społeczną Doroty. Uzdrawienie jest często drogą do osiągnięcia większego dobra.

W punkcie czwartym, zatytułowanym *The Victorious Saint and the Infirm Body* (Zwycięski święty i osłabione ciało, 2.4., s. 61–64). Niekiedy uzdrawienie wyprzedza właściwe leczenie, kiedy indziej stanowi ostatnią deskę ratunku. W niektórych przypadkach osoba chora odwiedziła wiele miejsc związanych z kultem świętych, ale dopiero pielgrzymka do grobu Doroty przyniosła skutek. W tym przypadku Dorota jawi się jako święta wyjątkowo potężna. Podaje się przykład kobiety, która wobec epilepsji swojej córki prosiła o pomoc św. Barbarę, cieszącą się szczególnym kultem w Zakonie Krzyżackim, ale uzdrawienie uzyskała dopiero za przyczyną Doroty.

Ostatni, piąty punkt opracowania nosi tytuł *Religion and Explanations for Infirmity* (Religia i wyjaśnienia choroby, 2.5., s. 64–73). Autorka wraca do podjętej we wstępie idei związku grzechu i choroby, relacji, która w opinii wielu naukowców, jest typowa dla tego okresu historycznego. Kuuliala omawia podstawowe grzechy indywidualne zawarte w literaturze moralizatorskiej, związane przede wszystkim z moralnością małżeńską i płciowością człowieka. Zwraca uwagę na istnienie tzw. cudów karzących, licznie wzmiankowanych w źródłach XIII- i XIV-wiecznych. Stwierdza jednak, że w przypadku kanonizacji Doroty cuda te stanowiły tylko nikły proces (ca. 5% – s. 66). Są to przypadki kary spowodowanej przez własne zaniedbanie. Osoba doświadczająca uzdrawienia składała niekiedy ślub odbycia pielgrzymki do Kwidzyna. Jednak z różnych względów nie wypełniała zobowiązania, wskutek czego choroba wracała, a niekiedy pogłębiała się. Kary dotyczyły osoby obrażające Dorotę lub kpiące z jej kultu. Autorka przytacza kilka przykładów różnych typów wydarzeń związanych z karą oraz częściowym uzdrawieniem.

W zakończeniu (2.6., s. 73–74). Jenni Kuuliala podkreśla znaczenie świadectw prowadzących do kanonizacji. Stanowią one religijno-kulturowe ramy średniowiecznej koncepcji choroby. Poprzez uzdrawienia potwierdzany był nie tylko kult świętych, ale stawali się oni wzorami do naśladowania, uobecnieniem Bożej mocy. Oddziaływanie świętych na codzienność dokonywało się zatem poprzez cuda

i kult. Nigdy w średniowieczu nie oddzielano choroby i uzdrowień od rzeczywistości religijnej. Przykładem na to są akta procesu kanonizacyjnego Doroty z Mątw.

Studium J. Kuuliali jest niezwykle wartościowe i interesujące. Wybór akt kanonizacyjnych bł. Doroty z Mątw jako podstawowego źródła opracowania jest ważny z różnych względów. Autorka dysponuje szeroką znajomością angielskojęzycznych opracowań naukowych związanych z medycyną średniowieczną, tematyką uzdrowień i cudów w kontekście średniowiecznym. Tym nie mniej nie uniknęła pewnych błędów i niedociągnięć, które należy zauważyć. Przede wszystkim lokalizowanie ośrodka, w którym dokonano się przesłuchanie świadków w procesie kanonizacyjnym Doroty z Mątw w północnych Prusach wydaje się być, delikatnie mówiąc, nieprecyzyjne. W rzeczywistości bowiem północ Prus to tereny dawnej diecezji sambijskiej a nie Pomezanii. Autorka sugeruje, że zna dobrze akta kanonizacyjne. Podaje liczbę świadków, cudów itd. Jednak wydaje się, że niektóre wnioski są dość fragmentaryczne i nieprecyzyjne. Np. mówi się o tym, że większość cudów dotyczyła kobiet, jednak autorka nie dodaje, że w cuda te w dużej mierze dotyczyły matek z dziećmi. Brakuje jasnego zestawienia, statystyk, które z pewnością podniosłyby walor publikacji. Opinie zawarte w artykule są wyważone. Wielokrotnie autorka, w oparciu o własne badania zdaje się korygować nieco dość schematyczne i krytyczne wobec Kościoła opracowania o zabarwieniu zbyt ideologicznym. Jednak niektóre prezentowane przez nią poglądy są uproszczone. Przede wszystkim prawdopodobnie nie do końca znana jest jej katolicka koncepcja świętych, którzy mimo tego, że mogą być związani z określonym kontekstem społeczno-politycznym, to jednak nie są nim w żaden sposób ograniczeni. Uwaga ta dotyczy opinii na temat korzyści politycznych, jakie miałyby uzyskać Zakon Krzyżacki poprzez promocję kultu Doroty. Wydaje się, że sytuacja jest bardziej złożona. Jest oczywiste, że Dorota należała do krytyków niektórych praktyk Zakonu. Wśród pielgrzymów była nie tylko litewska księżna Anna, ale również król Władysław Jagiełło. Zwycięstwo nad Zakonem nie przeszkodziło mu w uczczeniu lokalnej świętej. Podobnie sam zasięg kultu Doroty i jego trwanie nie pozwalają na łączenie go jedynie z Zakonem Krzyżackim.

Poza tym, opracowanie jest cenne, także ze względu na nasze lokalne środowisko naukowe koncentrujące się na badaniach nad różnymi aspektami życia bł. Doroty z Mątw i oddziaływania jej kultu i duchowości. Warto zauważyć, że wśród przywoływanych autorytetów naukowych nie ma autorów polskojęzycznych. Może nadszedł więc czas, by publikować w językach zrozumiałych dla szerokiego grona naukowców na całym świecie. Okazuje się bowiem, że *fama* bł. Doroty sięga daleko i ciągle inspiruje badaczy na całym świecie.

Ks. dr hab. Marek Karczewski prof. UWM